

УДК 91:796.5. (575.2)

КЕНЖЕБЕК УУЛУ АСАНБЕК

КНУ им. Ж.Баласагына, Бишкек

Kenzhebek uulu Asanbek

J.Balasagyn KNU, Bishkek

[*Kenzhebekuulu91@mail.ru*](mailto:Kenzhebekuulu91@mail.ru)

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ СУУ ТУРИЗМИНИН АБАЛЫ ЖАНА КЕЛЕЧЕГИ

Состояние и будущее водных видов туризма в Кыргызстане

Status and future of water kinds of tourism in Kyrgyzstan

Аннотация: . макалада Кыргызстандагы суу туризминин бугунку абалы, влквнун рекреациалык гидро ресурстары жана алардын пайдаланышышы каралды. Кыргызстандын аймагында суу туризмин ввуктуруугв бардык шарттарды табуу мумкунчулугу такталды.

Аннотация: в статье рассмотрено современное состояние и перспективы развития водных видов приключенческого туризма в Кыргызстане, показывается значение рекреационных гидроресурсов страны в развитии туризма.

Annotation: in article the current state and the prospects of development of water activities of adventure tourism in Kyrgyzstan is considered, value of recreational water resources of the country in tourism development is shown.

Негизги сздвр: опурталдуу суу туризми; дарыялар; квдвр; яхтинг; дайвинг; каякинг; виндсерфинг; кайыкта калак менен сузуу; рафтинг.

Ключевые слова: водные виды приключенческого туризма; реки; озера, яхтинг; дайвинг; каякинг; виндсерфинг; гребля на байдарках; рафтинг.

Keywords: water kinds of adventure tourism; river; lake; sailing; diving; kayaking; windsurfing; kayaking; rafting.

Кыргызстан дуйнедегу гидроресурстарга бай елкелердун катарында. Опурталдуу туризмде суунун мааниси зор. Теманын актуалдуулугу бул ресурстардын Кыргызстандынтуризминде пайдаланылышын ачып керсетуу. Макаланы жазуунун максаты опурталдуу суу туризминин бугунку кундегу абалын ачып керсетуп, келечек жолодорун кароо. Милдети катары республикадагы суу туризминин негизги турлерунун бугунку абалын аныктоо; таралуу географиясын карап чыгуу; опурталдуу суу туризмини приоритеттуу турлерун карап чыгуу жана келечектуу региондорду аныктоо

Теоритикалык анализ, адабияттарды изилдөө, картографиялык методдор колдонулду.

Кыргыз Республикасынын аймагында дарыялардын куралуу облусу жайгашкан тоолуу аймак 171,8 миң, км², же болбосо Кыргызстандын аймагынын 87%ин, таралуу облусу 26,7 миң км²ди же республиканын аймагынын 13%ин ээлейт. Бирок, ири дарыялардын таралуу аймагынын негизги белугу Кыргызстандын чегинен тышкары жайгашкан. Кыргызстандын аймагында узундугу 10 кмден ашкан, жалпы узундугу 35 миң км келген 2044 агын суу бар. Агын суулар негизинен кар жана менгу сууларынан куралат. Алардын улушу 80%ке чейин.

Элкенун аймагында 1923 кол, суу сактагыч орун алып, жалпы аянты 6836 км², же территориянын 3,4% ээлейт. Анын ичинен 16 колдун жана 11 суу сактагычтын бетинин аянты 1км.² ашат. Жалпы келдердун 84% дениз деңгээлинен 3000-4000 м. бийиктикте жайгашкан. Кыргызстандын дарыя-сууларынын тоодон кубаттуу куч менен агып тушуусу жана ошол эле учурда суусунун молдугу опурталдуу суу туризмдин суйуучулер учун эц жакшы шарт болуп берет.

Дуйненун 44 мамлекетине Кыргызстан тарабынан визалык режимдин алынып салынышы спортчулардын да коп келуусуне жол ачат. Бул дагы кандайдыр бир денгээлде кирешелердин кебейуусун шарттайт.

Кыргызстандагы суу менен байланыштуу опурталдуу туризмдин негизги турлору:

Яхтинг. Бул эс алуунун туру учун республиканын аймагында жетиштуу келдер жана суу сактагычтар бар. Алардын эц негизгиси болуп кереметтуу Ысык-Кел эсептелет. Колдун бетинин аянтынын чоцдугу, терецдиги чакан жана орто яхталардын сузуп журуусуне шарт тузет. Ысык-Кел негизги туристик зона болуп саналгандыктан езгече жылуу айларда яхтага тушуп, эс алгандардын саны есууде. Туристтердин яхтингке кызыгуусунун кучешу менен аларды тейлеген компаниялар тузулууде. Чакан яхталар менен Соц-Кел, Сары-Челек келдерунде жана Кыргызстандагы эц чоц суу сактагыч - Токтогулда енукутурууге ебелгелер жетиштуу. Республикабыздын аймагы дециз менен чулганбагандыктан чоц кемелерде узак убакыт эс алуу мумкун эмес. Кыргызстандын шартында яхтинг башка туризмдин турлору менен айкалыштырып уюштуруу эффeктивдуу натыйжаларды берет.

Дайвинг - атайын жабдуулар менен суу астында сузуу. Бул азыркы учурдагы дуйнедегу эц популярдуу суу туризмнин катарында. Уникалдуу жаратылыштык, температуралык, географиялык шарттары бар бийик тоолуу келдердун болуусу дайвинг индустриясынын енугуусуне бардык мумкунчулуктурду тузет.

Ысык-Кел келунун Кыргызстандагы дайвингдин борборуна айланышына эц негизги себеп, келдун суусунун тунуктугу (6-12м.ге чейинки аралыкты корууго мумкун)эсептелет. Экинчи маанилуу фоктор келдегу суунун жылуу боолуусу. Суунун келемдуулугунун натыйжасында кышкысын терс маанидеги температура болгон учурда дагы келдун суусу тонбойт. Январдагы суунун орточо температурасы +4 °С. Жайкысын Кун нурунун натыйжасында жылып, орточо температура +19+20 °С. Кол ихтиофаунанын туруне да бай. Чабак, сазан, судак, севан форельж.б. балыктын 22 турубар.

Келге туристердин чумкуусуна туртку берген дагы бир жагдай болуп кеп сандаган легендалардын болушу. Байыркы суу астында калган шаарлар, христиандардын баалуу кенчтери, улуу хандардын баалуу буюмдарды жашырган жерлер дайвинг-туристтерди кайдыгер калтырбайт.

Суу тубуне тушуу Бостери айылы жана Чолпон-Ата шаарынын аймагында жургузулет. Суу тубундегу убакыт 30-60минута. Кээ бир суу астында калган калктуу пукттардын калдыктары 4-5 м. Терендикте болуп, кепчулук туристер учун жеткиликтуу. Кызмат керсетуунун орточо баасы 2600сомдон 5000 сомго чейин.

Мындан тышкары Сары-Челек, Токтогул суу сактагычы, Ала-Кел, вкурген кол, Кара-Суу, Кел-Суу, Мерцбахер, Чатыр-Кел, Жышыл-Кел келдерунде дайвинг уюштурулууда. Суу тубунде балык кармоого кызыккандар Ысык-Кел, Токтогул суу сактагычы жана Чуй ереенундегу суу сактагычытарга бат-бат катташат.Себеби, аталган суу объектилери чоц шаарларга жакын, суусунун салыштырмалуу жылуу болуусу жана балыктын кеп болуусу негиз болот. Дайвингдин енугуусуне кээ бир келдердун суу сунун тунук эместиги жана сууларда экзотикалык жаныбар, есумдуктердун жетиштуу децгээдде болбошу, кел сууларынын муздак болуусу терс таасирин тийгизет. Кел жээгинде туристтик объектилерди куруу жана кызмат керсетуулерду жакшыртуу менен дайвингчилердин санын кебейте алабыз.

Вейкобординг - бул, кеме суйреген тросту кармап алып суу лыжасы, сноуборд, серфинг, скейт сыяктуу каражаттар менен тебуу учурунда толкундардын жана трамплиндердин жардамында ар кандай

трюктарды жасоо. Муну опурталдуу туризм менен катар спорттун бир туру деп да айтасак болот. Вейкобордингди Ысык-Кел, Токтогул суу сактагычы, Сон-Кел жана башка келдерде уюштурса болот. Бул спорттун туру 1990-жылдан баштап КМШ мамлекеттеринде енуге баштаган. Жалпы жабдууларынын комплектиси - 20000 сомду тузет.

Виндсерфинг-бул, суйруу тактанын устунде орнотулган парусту дыкат башкаруу. Парустук тактанын узундугу 2-4,7метр болуп, суу устунде калкуучу материалдан жасалат. Анын устуне мачт парусу менен орнотулат. Башкаруу мачты жана тактаны кыйшайтуу менен аткарылат. Опурталдуу туризмдин бул туру Ысык-Келде жакшы енуугуде. Келдегу толкундардын дениз, океандагыдай бийик болбоосу серфингдин начар енуугусуне алып келгени менен «Улан» жана «Санташ» шамалдары виндсерфингдин эл аралык децгээлге чыгуусуна ебелге болду. Кыргызстандын башка суу объектилери да туризмдин бул туру учун маанилуу. Виндсерфинг жабдыктарын 2000-6600 АКШ доллары аралыгында сатып алууга мумкун.

Каякинг - бул спорттук туризмдин туру. Кубаттуу суунун агымында бир кишилик кайык менен сузуу. Бирме-бир калуу менен кооптуу учурду башынан еткерет. Кыргызстанда бул туризмди Кеке-Мерен, Кичи-Нарын, Цец-Кемин, Чуй, Тар, Суусамыр, Чаткал, Сары-Жаз ж.б. сууларда жакшы енугуп келе жатат жана келечектуу болуп саналат.

Кайыкта калак менен сузуу Кыргызстандын климатынын жагымдуулугу жана келему чоц келдердун болуусу кайык менен эс алууга да жакшы мумкундук берет. Негизги объект болуп Ысык-Кел саналат. Себеби, келдун дениз децгээлинен 1606 м. бийиктикте орун алуусу елкенун эле эмес дуйнелук «калакчыларды» дагы кызыктырат. Республикада туризмдин бул туру олимпиадалык спорттун туруне кирип, ага кыргызстандык «калакчылар» елкенун атынан олимпиадалык оюндарга катышууда. 2011-жылдагы дуйнелук чемпионатта елкенун атынан барган спортчуларыбыз финалга чыгып, дуйненун мыкты командалары менен оюн керсетушкен.

Рафтинг. Республиканын дарыя-сууларында рафтинг учун каалаган категориядагы маршруттарды тузууге мумкун. Кыргызстандагы кепчулук туристик ишмердуулук менен алектенген мекемелер рафтинг кызматын Чуй, Чоц - Кемин дарыяларында сунуштайт. Себеби, Бишкек шаары менен негизги туристик зона болуп эсептелген Ысык-Келдун аралыгынан орун алуусу. Чуй дарыясынын

агымын бойлой автомобиль, темир жолдун етуусу, керсеткучторунун туура келуусу, дарыянын рафтинг учун маанисин арттырат.

Чуй дарыясы жай агымы уйренчүктөргө рафтингдин методдорун уйренуу учун жакшы объект болуп эсептелет. Мындан башка Чуй ереенунде Аламедин, Ала-Арча, Ысык-Ата, Кегети, Шамшы дарыяларынын да мааниси чоң.

Кыргызстандагы эң узун, суусу мол дарыя - Нарын. Рафтинг учун ылайыктуу участкалары 300 км. Жакын. Категориялык таталдыгы - IV-V. Бишкек шаарынын алыстыгы 400 км. Дарыянын суусу мол келип, кечулук аймактарында агымы жай. Дарыянын башталыш суулары Кичи Нарын менен Чоң Нарындын дагы рафтинг учун мааниси зор.

Суусамыр дарыясында опурталдуу сузуп журууге мүмкүн болгон 70 км. жакын участкалар бар. Татаалдыгы боюнча I-II категорияга кирет. Бишкек шаарынын 170 км. аралыктагы Суусамыр ереену аркылуу агып өтөт. Жээги аркылуу автоунаа жолу өтөт.

Кекемерен дарыясы. Суусунун молдугу, агымы, тунуктугу жана андагы тоскоолдуктардын болушу, жээгиндеги жаратылыштын кооздугу рафтингчилерди езуне тартат. Башталышындагы 50 [км.IV](#) - V класска кирип, коркунучтуу, татаал өткөөлдөр кездешет. Жалпысынан дарыя II - V класстагы татаалдыкка кирет.

Чаткал дарыясынын дагы рафтингде орду чоң. Татаалдыгы боюнча III-IV категорияга кирип, сузууге мүмкүн болгон участкасы 180 км узет. Чебер рафтингчилер учун суусу мол, кубаттуу, өткөөл аймактары көп кездешкен Сары-Жаз дарыясы тура келет. Бишкек шаарынан 500 км. алыстыкта. Дарыянын жээгин бойлой автомобил жолу өтөт. Толук сузуп өтүү менен КЭРдин чек арасына чейин барууга мүмкүн. Бирок, автоунаа жолу болбогондуктан 50 км. чамасындагы аралыкты 2 ашуу аркылуу басып өтүүгө тура келет. Кыргызстандын тоолуу региондо жайгашуусу жана андагы дарыя-суулардын кубаттуу агымы, тунук, таза келдердун жана суу сактагычтардын болуусу опурталдуу суу туризминин өнүгүүсүнө эң жакшы шарт болуп берет. Региондорду карап чыгуу менен темендегудей корутундуга токтолдум:

- *Кыргызстандын көпчүлүк гидоресурстары дүйнөгө белгисиз.*
- *Жергиликтүү калктын опурталдуу суу туризми боюнча тушунууга аз.*

Республиканын жергиликтуу калкына суу опурталдуу туризми тууралуу маалымат беруу зарыл. Бул тармактын өнүгүүсү менен жергиликтуу калкка жумуш орундары тузулду.

- *Опурталдуу суу туризми Кыргызстандын шартында сезондуу.*
- *Кыргызстан Орто Азияда рафтинг боюнча негизги полигон.*
- *Опурталдуу суу туризмдин башка тармактар менен айкалышта*

өнүктөрүү.

• *Интернет тармагына опурталдуу суу туризмине байланыштуу маалыматтар кеңири жана такталып берилсе.*

• *Туристтерге суу туризмдин техникасын жана тактикасын үйрөткөн машыгуулар уюштуруу зарыл.*

• *Келечектуу тармактары рафтинг, каякинг, дайвинг, виндсерфинг, яхтинг.*

Кыргызстанда бугунку күндө жүз миңдеген жарандар дүйнөнүн ар кайсы белугунө, ар кандай максатта чыгып кетишүүдө. Менин сунушум чет өлкөгө чыгып жаткан жарандарга Кыргызстан жөнүндө кыскача маалыматтар берилсе жана ошол чет өлкөгө чыккан жаран барган аймагында Кыргызстан тууралуу маалымат берсе. Бул иш аракетти чет өлкөгө билим алууга чыгып жаткан, энергиялуу жаштар арасында эффективдүү ишке ашырса болот.

Адабияттар

1. Асанов У. Кыргызстандын географиясы. Энциклопедиялык окуу китеби. Башкы редактор. Бишкек 2004. 720 б.
2. Атлас Киргизской ССР. Научно-редакционный совет-председатель Адышев М.М. Москва 1987.
3. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. - 252 с.
4. Высокогорный дайвинг в Кыргызстане. Дайв клуб «Иссык-Куль» Справочник Бишкек 2012.
5. Дудашвили С.Д. Туристские ресурсы Кыргызстана. Б.: Раритет Инфо, 2004.-278с.
6. Комиссаров В.А. Мамасерииков Т.Н. Приключенческий туризм в Кыргызстане: Учебник Бишкек: КРСУ, 2007. - 143 с.

